

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE FILOSOFIE ȘI PSIHOLOGIE
„CONSTANTIN RĂDULESCU-MOTRU”

**STUDII DE ISTORIE
A FILOSOFIEI ROMÂNEȘTI**

II

Coordonator: Viorel Cernica

Ediție îngrijită de: Mona Mamulea

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

București, 2007

MIRON COSTIN – AUTORUL CELUI DINTĂI POEM FILOSOFIC DIN CULTURA ROMÂNĂ

MONA MAMULEA

Cronicar de factură umanistă, istoriograf, om politic, militar, diplomat, istoric, primul poet cult român (dacă facem abstracție de cele câteva versuri ale lui Varlaam la stema țării, de pe frontispiciul *Cazaniei* din 1643), Miron Costin (1633, Moldova – decembrie 1691, Roman) a fost fiul lui Ion sau Iancu Costin, hatman, și al Saftei (n. Scoarțeș), nepoata domnitorului Miron Barnovschi, înrudită cu familiile boierești Balica și Movilă. În copilărie, ca urmare a retragerii în Polonia a tatălui său (în 1634), care fugea de turci, ducând o politică filo-polonă, i se acordă titlul de nobil polon și, totodată, în 1638, indigenatul. Studiază la Colegiul Iezuit din Bar – Podolia, Polonia (1647–1652) – și, temporar, la Camenița (1648–1650), unde se mută școala după ce localitatea a fost ocupată de cazaci. În Polonia, primește o cultură de ordin umanist și clasicist, cunoștințe de literatură și istorie antică, de logică, teologie și limbi străine, pe lângă limba polonă studiind latina, rusa, iar, mai târziu, maghiara și turca. Revine în țară (c. 1652–1653), ocupând funcții de dregător și diplomat. Se căsătorește cu Ileana Movilă, nepoată a domnitorului Simion Movilă și rudă cu mitropolitul Petru Movilă. Face carieră politică și diplomatică: dregător de sulger (1657), paharnic (1659), pârcălab de Hotin (1660–1664), mare comis (1664), mare vornic de Țara de Sus (1667), mare vornic de Țara de Jos (1669), mare logofăt (1675–1683). În 1675, la Iași, încheie scrierea *Letopisețul Țării Moldovei de la Aaron-vodă încoace, de unde este părăsitu de Ureache vornicul de Țara de Giosu*, care cuprinde istoria Moldovei între anii 1595 și 1661. Tot în Moldova, redactează, în limba polonă, *Chronika ziem Moldawskich y Multanskich* [Cronica țărilor Moldovei și Munteniei], cunoscută și sub titlul de *Cronica polonă*, la cererea comisului coroanei poloneze, Marcu Matczynski, înmănată voievodului de Kulm, Ioan Gninski, în 1677. Este prima carte despre geografia și organizarea politică a țărilor românești, ocazie cu care Miron Costin *pune pentru întâia dată problema originii românilor*, încercând să probeze latinitatea acestora făcând apel la limbă. În pofida politicii sale de alianță cu Polonia și a legăturilor de corespondență cu regele Sobieski, asediul Vienei îl găsește, împreună cu Duca Vodă și cu oastea moldoveană, în tabăra turcilor, care au silit țărilor române vasale să participe alături de ei în război. Este luat prizonier și dus în Polonia (1683), alături de Duca Vodă și de boierii

moldoveni care fuseseră alături de turci. Rămâne la Daszow, găzduit fiind în castelul de vânătoare al lui Jan Sobieski, unde se bucură de un tratament privilegiat. Aici redactează scrierea cunoscută sub titlul de *Poema polonă*, 1684, pe care o dedică gazdei sale. (*Poema polonă* cunoaște două versiuni: *Historia polskimi rytmani o Woloskiey ziemi i Moltanskiy* – Istorie în versuri polone despre Moldova și Țara Românească – și *Opisanie ziemi Moldawskiey i Multanskiy przez Mirona Costyna* – Descrierea Țării Moldovei și a Țării Românești de Miron Costin.) Rămâne în Polonia până în 1685, când Constantin Cantemir, noul domn, îl readuce în țară. În ultimii șapte ani ai vieții, scrie *De neamul moldovenilor, din ce țară au eșit strămoșii lor* (1686–1691), lucrare rămasă neterminată, al cărei original nu s-a păstrat, unde *invocă date etnografice în sprijinul ascendenței romane a românilor*. Moare decapitat din ordinul aceluiași domn al Moldovei, care încheiase un tratat secret de alianță cu Austria, intrând, astfel, în conflict cu politica filo-polonă a lui Miron Costin.

Cel dintâi poem de meditație filosofică din cultura română, intitulat *Viața lumii*, este scris, probabil, în perioada 1671–1673, în versuri de 13–14 silabe, și constituie prilejul cu care Miron Costin își concretizează concepția umanistă despre lume și om. Poemul – pentru întâia dată publicat de B.P. Hasdeu în „Satyrul”, 1866, cu caractere latine – cuprinde, în original, 130 de versuri în alfabet chirilic, un mic „tratată” de versificație și încercarea unei „teorii” literare în *Predoslovie, Veroavă la cetitoriu*. Motto-ul pe care îl alege este paradigmatic (formularea „deșertarea deșertărilor și toate sunt deșarte” din *Ecleziastul*). *Viața lumii* combină reflecții pesimiste privind soarta omului și a universului, caracterul trecător, precar și imprevizibil al acestora, cu gânduri optimiste privind capacitatea omului de a se sustrage, prin *facta morală și cugetare*, sorții fatale.

Sursa motivului *fortuna labilis* (soarta schimbătoare), răspândit în literatura antică și a Evului Mediu, o găsește cronicarul, asemenea lui Neagoe Basarab, îndeosebi în Biblie (prin Ion Hrisostom), *Ecleziastul* fiind scrierea din care pare să se fi inspirat în primul rând. Un alt izvor biblic citat de însuși Miron Costin sunt *Psalmi* lui David. Marcată, totodată, de clasicismul antic (cu reziduuri ideatice din Ovidiu – *Triste, Pontice*, Horațiu – *Ad Postumum, Ode*, Vergiliu – *Georgice*), scrierea întrebunțează și maxime locale (ex. „Anii nu pot aduce ce aduce ceasul”¹). Este posibil ca tema să fi fost sugerată autorului în timp ce traducea un fragment din lucrarea *De rebus gestis Alexandri Magni* a istoricului latin Quintus Curtius.² Alte

¹ *Opere*, ed. critică, studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice și glosar de P.P. Panaitescu, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1958, vol. II, p. 116.

² Cf. D.H. Mazilu, *Barocul în literatura română din secolul al XVIII-lea*, București, Editura Minerva, 1976, p. 224; Idem, *Cântul cu jale al vieții lumii*, în *Viața Lumii*, ed., text stabilit, studiu introductiv, note și variante, glosar și indice de nume de S. Vârjoghie, cu o prefață de D.H. Mazilu, cu 13 reproduceri după manuscris, Galați, Editura Porto-Franco/Muzeul Literaturii Române, 1991, p. V.

posibile surse: *Istoriile Râmului* – colecția de povestiri și anecdotă din secolele al XIII-lea și al XIV-lea, *Gesta Romanorum cum applicationibus moralistis ac mysticis*³.

Poemul *Viața lumii* este construit pe un model compozițional în patru timpi: 1) expunerea temei – *fortuna labilis*, prin motto-ul din *Ecleziastul*; 2) exemplificarea sau argumentarea ei – șirul paradigmatic de cazuri care întăresc considerațiile de ordin teoretic asupra precarității vieții umane, enumerarea unor situații de glorie apusă etc.; 3) lamentația – care recurge la motivul *ubi sunt?* (unde sunt?), derivat din *fortuna labilis*, care a făcut, și el, carieră în epoca medievală, prilej cu care sunt invocate personaje de notorietate din istoria universală, în chip de victime ale sorții, și 4) epilogul, unde propune o soluție de tip umanist pentru nestatornicia lumii – superioritatea unei vieți morale și îndemnul *carpe diem* fundamentat rațional. Nu trebuie uitat nici faptul că poemul în discuție a fost conceput în epoca de instabilitate și de slăbire a moravurilor de pe vremea Ducăi-vodă, de natură să provoace atare considerațiuni, după cum trebuie ținut cont și de existența unor opinii⁴ potrivit cărora motivul *fortuna labilis* și derivatele sale – *fugit irreparabile tempus* (scurgerea inexorabilă a timpului), *ubi sunt?* etc. – ar fi unele tipice pentru atmosfera *barocă* a respectivei epoci, ca atare dezvoltările lui Miron Costin sunt debitoare spiritului vremii, și mai puțin „disertații împrumutate” sau alcătuirii tributare unui model. Miron Costin ar fi intrat, în timpul studiilor sale, în contact cu barocul liric polonez al secolului al XVII-lea (Wactaw Potocki, Daniel Naborowski, Zb. Morsztyn, K. Miaskowski, Sz. Zimorowicz etc.), traversat de intuiția lumii sub specia precarității și a efemerului. S-a vorbit, așadar, despre existența în cultura românească a unei stări de spirit ce poate primi calificativul de *barocă*, „consonantă... cu contextul ideilor europene”, în traducerea fraților Greceanu la scrierile lui Ioan Hrisostom apărând motivele amintite, atmosferă ce nu se poate să nu-l fi influențat pe Miron Costin.⁵

Ideea cu care debutează scrierea, comparând viața umană – sub raportul friabilității – cu un fir de ață, pare să fi fost calchiată din Ovidiu (*Pontice*, cartea a IV-a, epistola a III-a): „A lumii cântu cu jale cumplită viața, / Cu griji și primejdii, cum ieste și ața, / Prea suptire și-n scurtă vreme trăitoare, / O, lume hicleană, lume înșălătoare!”⁶. La Ovidiu: „Omnia sunt hominum tenui pendentia filo”. Sursa comparației putea fi însă, în aceeași măsură, textul unui vechi bocet popular („Plâng a lumii rea viață / Ce se rupe ca o ață”) care este posibil să fi circulat încă de pe vremea lui Miron Costin. Versuri de tipul „Cele ce trec nu mai vin, nici să-ntorcu iară”⁷, „Fum și umbră sunt toate; visuri și părere”⁸, „Orice ieste muritoriu

³ Cf. Al. Piru, *Literatura română veche*, ed. a II-a, București, Editura pentru Literatură, 1962, p. 131.

⁴ Vezi D.H. Mazilu, *Barocul în literatura română din secolul al XVIII-lea*, ed. cit., p. 230–233.

⁵ D.H. Mazilu, *Barocul în literatura română din secolul al XVIII-lea*, ed. cit., p. 233–236.

⁶ *Opere*, ed. cit., II, p. 115.

⁷ *Ibidem*, p. 115.

⁸ *Ibidem*.

cu vremea se petrece”⁹, „Dintr-această lume trecem ca pentr-o ușă”¹⁰, care se constituie într-un complex ideatic ce prezintă lumea și existența umană ca fiind antrenate într-un iremediabil și implacabil mecanism al distrugerii, sunt puse în contrast cu versuri care propun acțiunea morală – fapta bună – ca paliativ pentru *fugit irreparabile tempus* (motiv ce pare să-și fi avut punctul de plecare în Vergiliu, *Georgice*, III, 284–285 – „Sed fugit interea, fugit irreparabile tempus”), și care recomandă, după modelul *Ecleziastului*, să se aprecieze viața *așa cum este*, dar într-un mod rațional, calculat, care „prevede pentru a preveni” („Orice faci, fă și caută fărșitul, cum vine. / Cine nu-l socotește nu petrece bine”¹¹; „Una fapta ce-ți rămâne, buna, te lățește / În Ceriu cu fericire în veci te mărește”¹²). Două sunt, așadar, soluțiile: una care trebuie să ducă numele omului dincolo de moarte (acțiunea morală) și una care preîntâmpină căderea înainte de termen (cugetarea).

Idei similare traversează, într-un mod capricios, și celelalte scrieri ale lui Miron Costin. Legitatea fatală a timpului, formulată astfel în *Letopisețul* (XVIII; 12) – „Iară nu sintu vremile supt cârma omului, ce bietul om supt vremi” –, se regăsește și în *Poemul lumii*, sub forma „Suptu vreme stăm, cu vreme ne mutăm viața”¹³, în ambele cazuri rețeta fiind cunoașterea, care poate preveni un dezastru prematur. Explicit pe urmele lui Aristotel, din care citează în primele rânduri ale lucrării *Istorie de Crăiia ungiurească* („Dzice Aristotel filosoful că tot omul a ști din firea sa pofteste. Credz că tot omul pofteste a ști, iar nu tot omul a ști nevoiaște”¹⁴), definește natura umană pe temeiul raționalității, omul fiind ființa care tinde în mod constitutiv spre cunoaștere. Miron Costin propune „cel dintâi la noi o mică teorie a cunoașterii”¹⁵, senzualistă *avant la lettre*: cunoașterea începe prin senzații, dar, dintre cele cinci simțuri, numai acela vizual este susceptibil a transmite o informație certă¹⁶.

Miron Costin este și autorul unor discursuri, scrisori (acestea din urmă în limba polonă), traduceri și/sau prelucrări: *Graiul solului tătareasc cătră Alexandru Machidon după ce au sosit de la Bahtri la apa Donului, mergându cu oaste asupra tătarilor* (1671–1672) – traducere din lucrarea *De rebus gestis Alexandri Magni* a istoricului latin Quintus Curtius; *Istorie de Crăiia Ungiurească*, încheiată în 1675, după L. Toppelin, *Origines et occasus Transsylvanorum*, 1667. Este interesat de problema originii romane a poporului român, în sprijinul căreia încearcă să aducă

⁹ *Ibidem*, p. 118.

¹⁰ *Ibidem*, p. 118.

¹¹ *Ibidem*, p. 117.

¹² *Ibidem*, p. 119.

¹³ *Ibidem*, p. 116.

¹⁴ *Ibidem*, p. 55.

¹⁵ G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1941, p. 23.

¹⁶ *Letopisețul*, XVIII, 1.

dovezi materiale și istorice, bazate pe port, limbă, obiceiuri, vestigii etc. El însuși formulează frazele românești folosind ca model topica limbii latine.

BIBLIOGRAFIE

LUCRĂRI PRINCIPALE

Opere complete, după manuscrise, cu variante și note, cu o recenziune a tuturor codicelor cunoscute până astăzi, bibliografie, biografia lui Miron Costin, un glosariu lucrat de D.L. Șăineanu, portrete, facsimile, diverse de V.A. Urechiă, I, II, București, Tipografia Academiei Române, 1886–1888; *Opere*, ed. critică, studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice și glosar de P.P. Panaitescu, I, II, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1958; *Viața Lumii*, ed., text stabilit, studiu introductiv, note și variante, glosar și indice de nume de S. Vârjoghie, cu o prefață de D.H. Mazilu, cu 13 reproduceri după manuscris, Galați, Editura Porto-Franco/Muzeul Literaturii Române, 1991.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

I. Nădejde, *Schiță despre Miron Costin și vremea lui*, Iași, Dimitrie Daniel, 1888; **S.F.I. Marian**, *Portretul lui Miron Costin, mare logofăt și cronicar al Moldovei*, Cu 1 stampă, București, 1900 (extras din Analele Academiei Române, Seria II, t. XXII. Memoriile Secțiunii istorice); **Al. Piru**, *Literatura română veche*, ed. a II-a, București, Editura pentru Literatură, 1962; **D.H. Mazilu**, *Barocul în literatura română din secolul al XVIII-lea*, București, Editura Minerva, 1976, p. 190–282; **N. Cartoian**, *Istoria literaturii române vechi*, București, Editura Minerva, 1980, p. 282–321; **G. Călinescu**, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1941, p. 22–26; **D.H. Mazilu**, *Cântul cu jale al vieții lumii*, prefață la *Viața Lumii*, ed. cit., 1991.